

УДК 321.21

*Н. П. Христинченко***НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ –
КЛЮЧОВИЙ СУБ'ЄКТ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ**

Постановка проблеми. Національна академія наук України є вищою науковою установою в нашій державі, яка об'єднує науковців, учених та всіх наукових працівників, які здійснюють дослідження в галузі природничих, гуманітарних, суспільних та технічних наук із метою всебічного розвитку духовної та матеріальної культури народу України. На сьогодні роль та значення Національної академії наук України (далі – Академія або НАН) є досить важливими, адже вона не лише охоплює своєю діяльністю всю наукову сферу, що існує в Україні, а й здійснює представництво України в близько 40 авторитетних міжнародних наукових організаціях. Її важлива роль обумовлена й тим, що в Академії здійснюються аналіз як проектів законів, так і чинних нормативно-правових актів, проводиться відповідність текстів актів сучасним реаліям життя та політиці держави, здійснюється виявлення та подолання дублювання положень у нормативно-правових актах, здійснюється наукова модернізація діяльності закладів Академії, робіт дослідників та науковців. З огляду на наведене визначення ролі та місця Національної академії правових наук серед суб'єктів наукової діяльності залишається досить актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання правового статусу та особливостей суб'єктів наукової діяльності, у тому числі й Національної академії наук України стали предметом вивчення багатьох сучасних учених, серед яких можна виділити Г.О. Барабаш, Л.Ф. Купіну, Л.С. Лобанову Г.С. Цехмістрову, С.М. Черновську та багато інших науковців. Однак питання щодо визначення Національної академії наук України як ключового суб'єкта наукової діяльності, її правового статусу, завдань, мети та функцій на сьогодні не втратили своєї актуальності.

Національна академія наук України заснована 27 листопада 1918 р. в Києві. Основоположниками Академії були видатні вчені та науковці, а саме: В.І. Вернадський, Д.І. Багалій, О.І. Левицький та інші. На сьогодні правовий статус Національної академії наук України врегульовано

Законом України «Про наукову та науково-технічну діяльність» та Законом України «Про особливості правового режиму діяльності Національної Академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу», відповідно до якого Національна академія наук України є вищою державною науковою організацією України, яка організовує та здійснює фундаментальні та прикладні наукові дослідження, а також координує проведення фундаментальних досліджень у наукових установах та організаціях України [1].

Виклад основного матеріалу дослідження. Статутом Національної академії наук України визначено, що метою діяльності НАН України є отримання нових та узагальнення наявних знань про природу, людину та суспільство; створення наукових основ науково-технічного, соціально-економічного та культурного розвитку країни; підготовка висококваліфікованих наукових кадрів. НАН України організовує та здійснює фундаментальні та прикладні дослідження з найважливіших проблем природничих, технічних і соціогуманітарних наук, а також координує здійснення фундаментальних досліджень у наукових установах та організаціях України незалежно від форм власності [2]. Таким чином, Національна академія наук України є вищим суб'єктом, що здійснює наукову діяльність у державі. Її характерними особливостями є те, що вона здійснює керівництво та координацію іншими суб'єктами науково-технічної діяльності, організовує роботу нижчих ланок цієї системи, розробляє основні фундаментальні та прикладні наукові розробки, надає консультативну та іншу допомогу як суб'єктам наукової діяльності, так і вищим органам державної влади, здійснює наукове забезпечення вирішення проблем у всіх галузях науки, організовує проведення науково-технічних експертиз, розробляє концепції та проекти регіональних науково-технічних програм безпосередньо втілює наукові відкриття та наукові розробки в життя тощо.

Важливим у діяльності НАН України було створення в січні 1981 р. наукових центрів, які з 1991 р. мають статус юридичної особи. Відповідно до Типового статуту регіонального наукового центру НАН та Міністерства охорони здоров'я України центр є державною неприбутковою бюджетною науковою установою, яка проводить дослідження в інтересах економіки та соціального розвитку регіону й за результатами досліджень спрямовує зусилля вчених відповідного регіону незалежно від їх наукової спеціалізації та відомчої належності на вирішення комплексних регіональних проблем переважно міжгалузевого характеру, а також залучає для цього фахівців з інших регіонів [3]. Так, на сьогодні в структурі НАН та Міністерства освіти і науки України діють 6 наукових центрів: Донецький науковий центр, який охоплює Донецьку та Луганську області; Західний науковий центр, якому підпорядковані Львівська, Івано-Франківська, Волинська, Закарпатська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька та Чернівецька області; Південний науковий центр, що включає в себе Одеську, Миколаївську та Херсонську області; Північно-Східний центр – Харківська, Сумська та Полтавська області; Придніпровський науковий центр – Дні-

пропетровська, Запорізька та Кіровоградська області; та Кримський науковий центр – Автономна Республіка Крим та місто Севастополь. Відповідно до Типового статуту головними завданнями центрів є такі: 1) наукове забезпечення вирішення актуальних комплексних регіональних проблем, насамперед у галузі економіки, екології, ресурсозбереження, інформатизації, культурного та духовного розвитку; 2) сприяння розвитку фундаментальних та прикладних досліджень, що проводяться в науково-дослідних установах та вищих навчальних закладах регіону, підвищення рівня його наукового потенціалу, розвиток інтеграції науки й освіти; 3) активна участь у забезпеченні інноваційного розвитку господарського комплексу регіону, організація широкого використання в регіоні високоефективних наукових розробок учених України; 4) здійснення просвітницької діяльності, сприяння підвищенню інтелектуального потенціалу регіону [4]. Таким чином, основними завданнями центрів є реалізація державної політики та вирішення проблем щодо розвитку регіонів у науковій сфері у відповідній адміністративно-територіальній одиниці, використання та підтримання на належному рівні функціонування наукових розробок та програм інноваційного розвитку.

Основною ланкою структури НАН України є науково-дослідні інститути та прирівняні до них наукові установи. У структурі НАН України діють такі науково-дослідні установи: Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса (Харків); Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування (Харків); Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака (Київ); Науково-дослідний інститут інформатики і права (Київ); Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності (Київ); Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку (Харків); Науково-дослідний інститут фінансового права (Київ). Крім НАН, в Україні функціонують державні галузеві академії наук, які є державними науковими організаціями, заснованими на державній власності. З огляду на зазначене можна зробити висновок, що діяльність Національної академії наук України є досить багатогранною та включає в себе значну кількість різноманітних органів та структур, що забезпечують належну організацію Академії, сприяють більш ефективному та продуктивному розвитку науки в Україні та введення її в життя країни.

Члени Національної академії наук України беруть активну участь у законотворчій роботі. Так, В.Я. Тацій зазначає, що науково-дослідні установи та фахівці Академії беруть активну участь у розробці найважливіших законопроектів. Лише в 2012 р. було розроблено понад 180 проектів законів, серед яких можна виділити найбільш вагомі, а саме: нову редакцію Кримінального процесуального кодексу України, проект Кодексу України про адміністративні проступки та адміністративні правопорушення, проект Закону України «Про вибори народних депутатів України», нову редакцію Закону України «Про вищу освіту» та інші. Науково-дослідним інститутом правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії

правових наук України в ініціативному порядку було розроблено проект Інноваційного кодексу України тощо [5, с. 5]. На сьогодні більшість із наведених законів та нормативно-правових актів прийняті та є чинними, що у свою чергу говорить про ефективну аналітичну роботу Національної академії наук України. Зазначимо, що протягом 2014–2015 рр. також здійснювалась діяльність щодо розроблення низки законів, які суттєво впливають на розвиток держави. До таких основних законів варто віднести закони України «Про очищення влади», «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті», «Про державне бюро розслідувань», які прийняті з метою подолання корупції, що є головним завданням нашої держави. Розробка та пропозиції удосконалення торкнулися й численних змін до Податкового кодексу України, Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, Цивільного кодексу України та багатьох інших нормативно-правових актів.

На сьогодні в діяльності та функціонуванні Національної академії наук України існує низка проблем, серед яких варто назвати скорочення фінансування (наприклад, Законом України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» Національній академії наук України затверджено бюджетне фінансування за загальним фондом в обсязі 2306,176 млн грн, що на 7,5% менше за аналогічний показник 2014 р. (у 2014 р. визначені видатки обсягом 2761951,5 тис. грн) [6]); скорочення чисельності наукових працівників у зв'язку з їх відтоком за кордон; повільний розвиток євроінтеграції науки до європейських держав.

Однією з досить вагомих проблем у діяльності Національної академії наук України є визначення правового регулювання діяльності Національної академії наук України на рівні закону України. Про таку позицію, наприклад, висловлюється В.П. Негребельний, який зазначає, що вдосконалення правового статусу та підвищення рівня правового забезпечення організації та діяльності НАН України має здійснюватися на основі спеціального комплексного та належним чином кодифікованого Закону України «Про Національну академію наук України». Предметом регулювання цього закону мають бути правовий статус Академії як однієї з найважливіших складових національного багатства України та вищої державної наукової самоврядної організації, правові механізми та гарантії його реалізації; місце Академії в суспільстві, системі формування та реалізації державної політики, насамперед у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності; її відносини з органами державної влади, державними галузевими академіями, закладами освіти, суб'єктами господарювання, науковими громадськими організаціями; принципи діяльності та питання організації управління Академією, що мають особливе значення для забезпечення функціонування Академії як державної наукової самоврядної організації, а також кадрове, інформаційне, матеріально-технічне, фінансове та інше забезпечення діяльності Академії, інші найважливіші питання діяльності Академії, що потребують врегулювання на законодавчому рівні та сприяння в їх вирішенні з боку

держави [7, с. 8]. Ми повністю погоджуємося з твердженням, відповідно до якого потрібно на рівні окремого закону України закріпити правовий статус Національної академії наук України. Важливість визначення правового статусу цього органу на рівні закону обумовлено тим, що всі інші наукові та науково-дослідні установи в державі керуються у своїй діяльності тими положеннями та рекомендаціями, що розробляються та затверджуються Національною академією наук України. Крім того, структура НАН України є досить багатогранною, що потребує конкретного закріплення всіх її органів та їх повноважень у відповідному законі. З огляду на зазначене закріплення в одному законі діяльності Національної академії наук України та галузевих академій наук України є доцільним.

Метою прийняття Закону України «Про Національну академію наук України», як вважає В.П. Негребельний, є суттєве удосконалення правових, організаційних, фінансових та інших засад діяльності Академії, систематизація та визначення на законодавчому рівні найважливіших правових положень, спрямованих на забезпечення ефективного розвитку в державі фундаментальних і прикладних наукових досліджень та їх належної координації, істотне поліпшення умов для продуктивної роботи працівників Академії, піднесення престижу наукової діяльності в суспільстві, посилення на цій основі ролі та відповідальності науки в справі розв'язання актуальних суспільно значущих соціальних, економічних, екологічних, гуманітарних та інших проблем, забезпечення належного рівня національної безпеки, зміцнення позицій України на міжнародній арені. Концептуально закон має ґрунтуватись на вимогах Конституції України, відповідних законів України, враховувати багаторічний досвід діяльності Національної академії наук в Україні, а також практику законодавчого регулювання функціонування аналогічних інституцій, наукової та науково-технічної діяльності в інших державах [7, с. 10].

Висновки. Таким чином, як висновок варто зазначити, що Національна академія наук України є основним суб'єктом наукової діяльності, основним призначенням якої є всебічна підтримка інших суб'єктів наукової діяльності, розроблення наукових концепцій та проектів державних та регіональних науково-технічних програм, а також безпосереднє втілення наукових відкриттів та наукових розробок у життя. У діяльності Академії виникає низка проблем, вирішення яких у більшості випадків залежить від фінансування та здійснення законодавчих ініціатив у галузі науки.

З огляду на зазначене діяльність Національної академії наук України має бути закріплена не на підзаконному, зокрема законодавчому рівні, – Законі України «Про Національну академію наук України», який би регламентував її правовий статус, основні завдання та напрями діяльності, порядок обрання членів Академії, їх права та обов'язки, порядок роботи президії Академії, здійснення фінансування, закріпив основні соціальні права членів та працівників Національної академії наук України. Прийняття такого закону є необхідним також для уникнення дублювання окремих правових норм, які закріплюються в різних нормативних актах.

Література

1. Про особливості правового режиму діяльності Національної Академії наук України, галузевих академій наук та статусу їх майнового комплексу : Закон України від 7 лютого 2002 р. № 3065-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 30. – Ст. 205.
2. Статут Національної Академії наук України від 5 квітня 2002 р., затверджений Загальним збором Національної Академії наук України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/n0001550-02>.
3. З Типовий статут регіонального наукового центру НАН та МОЗ України, затверджений Рішенням/Постановою Колегії МОН України та Президії НАН України від 22 листопада 2006 р. № 14/1-13/302 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www1.nas.gov.ua>.
4. Типовий статут регіонального наукового центру НАН та МОЗ України, затверджений Рішенням/Постановою Колегії МОН України та Президії НАН України від 22 листопада 2006 р. № 14/1-13/302 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www1.nas.gov.ua>.
5. Тацій В.Я. Національна Академія правових наук України: етапи становлення та розвитку / В.Я. Тацій // Вісник Національної академії правових наук України. – 2013. – № 2 (73). – С. 3–9.
6. Бюджет НАН України на 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nas.gov.ua/tradeunion/news/Documents/%D0%91%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82%20%D0%BD%D0%B0%202015.pdf>.
7. Негребельний В.П. Правовий статус національної академії наук України та проблеми його вдосконалення / В.П. Негребельний // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2. – С. 6–12

Анотація

Христинченко Н. П. Національна академія наук України – ключовий суб'єкт наукової діяльності в Україні. – Стаття.

У статті здійснюється розгляд поняття «суб'єкт наукової діяльності», зокрема, досліджується Національна академія наук України як суб'єкт наукової діяльності, розкриваються її структурні підрозділи, мета та завдання, визначаються основні напрями удосконалення правового регулювання її роботи.

Ключові слова: суб'єкт наукової діяльності, Національна академія наук України.

Аннотация

Христинченко Н. П. Национальная академия наук Украины – ключевой субъект научной деятельности в Украине. – Статья.

В статье осуществляется рассмотрение понятия «субъект научной деятельности», в частности, исследуется Национальная академия наук Украины как субъект научной деятельности, раскрываются ее структурные подразделения, цель и задачи, определяются основные направления совершенствования правового регулирования ее работы.

Ключевые слова: субъект научной деятельности, Национальная академия наук Украины.

Summary

Hristinchenko N. P. National Academy of Sciences of Ukraine – a key subject of research activities in Ukraine. – Article.

The article carried the consideration of the concept of “subject of scientific activity” in particular we investigate the National Academy of Sciences of Ukraine as a subject of scientific activity, revealed its structural divisions, the goal and objectives, identifies the main areas of improvement of legal regulation of its work.

Key words: subject of scientific activity, the National Academy of Sciences of Ukraine.